

Djelovanje Gradskoga zastupstva i Gradskoga poglavarstva grada Karlovca u vrijeme Prvoga svjetskog rata

SANDA KOČEVAR
 Gradski muzej Karlovac
 Karlovac, Hrvatska
 sanda.kocevar@gmk.hr

Rad analizira postupke i aktivnosti Gradskoga zastupstva i Gradskoga poglavarstva grada Karlovca tijekom Prvoga svjetskog rata. Kako su radovi o Karlovcu u spomenutom vremenu malobrojni, jer je sustavno bavljenje tim razdobljem počelo prilikom obilježavanja stote godišnjice njegova početka 2014., kada je Gradski muzej Karlovac uz izložbu izdao i katalog *Za kralja i dom* s tekstovima Violete Herman Kaurić, Sande Kočevar i Filipa Hameršaka, ovaj se rad temelji na zapisnicima skupština Gradskoga zastupstva. Zapisnici kao izvor, iako su tiskani uglavnom po završetku tekuće godine, sačuvani su samo u Državnom arhivu Karlovac, osim jedne knjige zapisnika za razdoblje od 5. studenoga 1913. do 7. prosinca 1915., koja se nalazi u Zbirci dokumentarne građe Gradskoga muzeja Karlovac. Osim zapisnika, korišten je i tadašnji tisak, posebice starčevićanski nastrojen tjednik *Sloga*, koji jedini izlazi čitavo ratno vrijeme, a glasila Hrvatsko-srpske koalicije *Karlovac* i *Narodni glas* prestala su izlaziti već u kolovozu odnosno rujnu 1914. godine. Aktivnosti Gradskoga zastupstva i Gradskoga poglavarstva sagledane su u nekoliko aspekata: odnos prema ratu, vijestima s ratišta, vojnicima na bojištu, ranjenicima, poginulima i njihovim obiteljima, te preko toga i odnos s društvima poput Crvenoga križa i Hrvatskoga sokola kao i prema ostalim građanima Karlovca, što se ponajprije očituje u organiziranoj opskrbi živežnim namirnicama i ogrjevnim drvom. Iznose se i negativne pojave, pljačke, malverzacije i bogaćenje vezani prvenstveno uz aprovizaciju grada, te njihove posljedice.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat; Karlovac; Gradsko zastupstvo; Gradsko poglavarstvo; Gustav Modrušan; Antun Golik; Dragan Šašel; aprovizacija

Karlovac uoči Prvoga svjetskog rata

Godine 1910. Karlovac je, s nešto manje od 17 tisuća stanovnika, bio treći po veličini grad u Hrvatskoj i Slavoniji.¹ Veći od njega bili su samo Zagreb²

¹ HERMAN KAURIĆ, "Život u Karlovcu u pozadini Velikog rata", 8.

² DUGAČKI, REGAN, "Zagreb u Prvom svjetskom ratu (ozračje osnivanja Medicinskog fakulteta)", 97-120.

i Osijek³, no iako je broj stanovnika prelazio deset tisuća, bio je i dalje grad II. reda podređen Zagrebačkoj županiji. Inicijativa za prelazak Karlovca među gradove I. reda javlja se za gradonačelnika dr. Bože Vinkovića (1910. – 1911.)⁴, a 1917. počinje se raditi zakonska osnova koja bi se iznijela pred Sabor.⁵ Pred Saborom se nastupa 27. veljače 1918.⁶, no kralj daje sankcije zakonu kojim se Karlovac uvrštava u gradove I. reda izravno podređenih Kraljevskoj hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj zemaljskoj vladi tek u travnju 1918. godine.⁷

Iako se uoči rata počelo s velikim komunalnim zahvatima te je 1908. Karlovac dobio javnu električnu rasvjetu⁸, a nakon desetljeća pregovora 1913. započela je i izgradnja javnoga vodovoda, koji je u studenom iste godine prošao tehnički pregled⁹, tijekom rata aktivnosti oko uvođenja električne energije u tvornice i privatne kuće zastaju jer zbog rekvizicije metala nema materijala, a zbog opće mobilizacije nema radne snage¹⁰, pa se npr. vodovodne instalacije, umjesto olovnim, izvode pocinčanim plinskim cijevima.¹¹ Što se odvodnje tiče, projekt izgradnje kanalizacije izrađen je 1917., no izveden je između dva svjetska rata.¹²

Početak Prvoga svjetskog rata Gradsko zastupstvo grada Karlovca dočekalo je u ozbiljnim financijskim problemima. Dovedeno je u pitanje izglasavanje gradskoga proračuna za 1915.¹³ jer je u svibnju 1914. propala Karlovačka štedi-

³ ANDRAKOVIĆ, JUKIĆ, "Dinamika stanovništva grada Osijeka od 1857. do 2001. godine", 23-46.

⁴ Božo Vinković (Požega, 7. 11. 1862. – Karlovac, 27. 9. 1924.), odvjetnik i političar. Godine 1895. dolazi kao odvjetnik u Karlovac. U politiku ulazi kao član Stranke prava, a od 1906. eksponira se kao pristaša Hrvatsko-srpske koalicije, pokreće i uređuje njihovo glasilo, tjednik *Narodni glas*, a pretkraj života pridružio se Hrvatskoj zajednici. Saborski je zastupnik u dva navrata (1910. i 1920.), kao i karlovački gradonačelnik (1910. – 1912.) i (1920. – 1923.). "Vinković, Božo", 614.

⁵ "Karlovac grad prvoga razreda", *Sloga* (Karlovac), 11. 2. 1917., 1-2.

⁶ "Grad Karlovac pred hrvatskim saborom", *Sloga*, 3. 3. 1918., 1; "Grad Karlovac pred hrvatskim saborom", *Sloga*, 31. 3. 1918., 2-3; "Grad Karlovac pred hrvatskim saborom", *Sloga*, 7. 4. 1918., 3; "Grad Karlovac pred hrvatskim saborom", *Sloga*, 14. 4. 1918., 2; "Grad Karlovac pred hrvatskim saborom", *Sloga*, 5. 5. 1918., 2.

⁷ HR-DAKA-0003-PGK, Zapisnici skupština Gradskog zastupstva (dalje: ZSGZ), 25. 4. 1918., čl. 4.

⁸ "Karlovac – Bedemska ulica".

⁹ "Povijest. Vodoopskrba".

¹⁰ HR-DAKA-0002-PSKGK, Zapisnici skupština Gradskog zastupstva (dalje: ZSGZ), 27. 1. 1917., čl. 19.

¹¹ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 11. 3. 1916., čl. 36.

¹² "Povijest. Odvodnja".

¹³ "Vidi se dakle, kolikom marom, kolikom svijesti i ljubavi ostaju ti gradski zastupnici kod kuće, umjesto da pohrle u gradsku vijećnicu i da pomognu gradskom načelniku Gustavu Modrušanu i da izvuku zajednički ta kola iz gliba u koji je zapao grad s poznate nesreće. To bi bilo sada patriotski raditi, a nije nipošto patriotski štrajkati i izostajati iz gradskih sjednica, jer načelnik Modrušan je samo ekzekutiva one poštovane tridesetorice, koja ga je birala, on je njen reprezentant, a sve ono što će se dogoditi današnjem načelniku, dogodit će se i svoj onoj tridesetorici i onaj insolidum s njime morat će trpiti i plaćati zajedničke pogreške i dugove." "Zaglibili", *Sloga*, 20. 12. 1914., 1.

onica, pri čemu je grad izgubio uloženih 1.200.000 kruna. Ravnatelj štedionice, inače gradski zastupnik, Dragutin Herman osuđen je na dugogodišnju robiju, što je slučaj s kakvim se zastupstvo još nije susrelo.¹⁴

Izbor, ustroj i funkcioniranje Gradskoga zastupstva i Gradskoga poglavarstva

Administrativno uređenje grada Karlovca uoči Prvoga svjetskog rata temeljilo se na Zakonu o uređenju gradskih općina za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju od 21. lipnja 1895., koji je bio na snazi sve do sloma Monarhije.

Gradom se do početka 1903., kada su mu pripojene upravne općine Banija i Švarča s Rakovcem, smatrao samo unutrašnji grad (Zvijezda) i predgrađe (prostor sjeverno od zemljane utvrde duž desne obale rijeke Kupe).¹⁵ Pripojenjem tih općina znatno je povećan broj stanovnika, pa se povećava i broj zastupništava – tri umjesto dva, i zastupnika – 30 umjesto dotadašnja 24.¹⁶ Da bi se regulirale promjene i nova organizacija gradske samouprave i uprave, 15. siječnja 1904. donesen je novi statut, koji propisuje prava i obveze Gradskoga zastupstva. To je ujedno bio statut koji je dočekao Prvi svjetski rat.¹⁷

Gradom je upravljalo Gradsko zastupstvo. Zastupnicima su mogli postati samo zavičajnici, a birali su ih građani s aktivnim glasačkim pravom, podijeljeni u tri izborništva prema imovinskom cenzusu. U prvo izborništvo ulazili su oni čiji je porez iznosio 300 i više kruna, u drugo oni poreznoga razreda od 60 do 300 kruna, a u trećem su bili oni koji su plaćali od 10 do 60 kruna poreza. Prvo i drugo izborništvo biraju po 12, a treće šest zastupnika.¹⁸

Pravo glasa imali su neporočni muškarci s navršene 24 godine, zavičajnici na području Hrvatske i Slavonije. Uz punoljetnost i zavičajnost, zanimanje je bilo treći uvjet za dobivanje prava glasa.¹⁹

Novi izborni zakon od 1910.²⁰ smanjio je izborni cenzus za drugo izborništvo sa 60 na 15 kruna poreza, što je dovelo do neznatnoga povećanja broja glasača.²¹ Pravo glasa 1910. u gradu Karlovcu imalo je 1086 izbornika, odnosno 6,7 % stanovništva, u odnosu na 1018 izbornika (6,6 % stanovništva) 1908. godine.²²

¹⁴ "Karlovačka štedionica", 295.

¹⁵ MATANIĆ, METEŽ, *Studija graditeljskih obilježja*, 18.

¹⁶ MAJETIĆ, "Tko je, kako i kada vladao i upravljao Karlovcem", 117.

¹⁷ VRBETIĆ, SZABO, *Karlovac na razmeđu stoljeća*, 60.

¹⁸ *Isto*, 76.

¹⁹ SABOTIĆ, MATKOVIĆ, "Saborski izbori i zagrebačka izborna tijela na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće", 171 i MAJETIĆ, "Tko je, kako i kada vladao i upravljao Karlovcem", 117.

²⁰ SABOTIĆ, MATKOVIĆ, "Saborski izbori i zagrebačka izborna tijela na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće", 168.

²¹ VRBETIĆ, SZABO, *Karlovac na razmeđu stoljeća*, 94.

²² MAJETIĆ, "Tko je, kako i kada vladao i upravljao Karlovcem", 117.

Mandat Gradskoga zastupstva trajao je šest godina, ali se na polovini mandata ždrijebom izuzimalo pola zastupnika da bi se izabrali novi. Izborne kampanje trajale su osam dana, a na izbornim listama nisu se mogli naći oni koji su se s općinom sudili ili su joj bili dužni. Na Gradskoj vijećnici, ali i na drugim mjestima u gradu, bili bi postavljeni plakati s terminom održavanja izbora i kandidatima. Izbor je bio javan, glasovnica se otvoreno stavljala u izbornu žaru pred izbornim odborom.²³

Gradski su zastupnici službu obavljali besplatno i nisu ju mogli samovoljno napustiti. Ako bi se to ipak dogodilo, morali su platiti novčanu kaznu i nisu se mogli kandidirati sljedećih šest godina. No ako su se ogriješili o svoju dužnost ili interese grada, mogli su biti razriješeni.²⁴

Najvažnije dužnosti zastupstva bile su: izrada gradskoga proračuna, ustanova i raspis općinskih poreza i drugih davanja za namirenje tekućih i javnih gradskih potreba, izbor i imenovanje općinskih činovnika i službenika, upravljanje općinskom pokretnom i nepokretnom imovinom te redarstveni, građevni, komunalni, zdravstveni i školski poslovi.²⁵

Skupštine Gradskoga zastupstva održavale su se, uglavnom, jednom mjesечно.²⁶ Mogle su biti redovite i izvanredne, koje su se sazivale na zahtjev trećine zastupnika. Zaključci Gradskoga zastupstva postajali bi punovažni ako je za njih glasala natpolovična većina prisutnih zastupnika, a u određenim pitanjima, poput izglasavanja proračuna, trebala je dvotrećinska većina. No ako na dvije sjednice skupštine nije bilo kворuma, treća sazvana skupština mogla je, prema članku 78. Zakona o uređenju gradskih općina za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju od 21. lipnja 1895., donijeti pravovaljan zaključak bez obzira na broj prisutnih zastupnika. Izjašnjavanje je bilo javno.²⁷

Broj odbora u koje su ulazili gradski zastupnici mijenjao se ovisno o zadacima koje je Gradsko zastupstvo odredilo za svoj mandat. Tako je 1910. bilo 12 odbora: politički, pravni, gospodarski, građevni, bolno-uboški, vatrogasni, za pregled gradske blagajne, grobni, odbor za gradske daće, zdravstveni, kupališni i električni.²⁸ Godine 1913. broj odbora povećao se za četiri (vodovodni, klasični, školski i glazbeni odbor)²⁹, a 1916. uveden je i "kanalizacioni odbor".³⁰ Odbori imaju od pet do 11 članova, od kojih su najmanje četiri člana gradski zastupnici. Iznose prijedloge iz svoje domene Gradskom zastupstvu na razmatranje, nakon čega ih Gradsko zastupstvo prihvaća ili odbacuje.³¹

²³ VRBETIĆ, SZABO, *Karlovac na razmeđu stoljeća*, 59.

²⁴ *Isto*.

²⁵ SZABO, "Gradska uprava i privredni razvoj Karlovca 1884-1914", 183-210.

²⁶ MAJETIĆ, "Tko je, kako i kada vladao i upravljao Karlovcem", 115.

²⁷ VRBETIĆ, SZABO, *Karlovac na razmeđu stoljeća*, 60.

²⁸ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 4. 5. 1910., čl. 2.

²⁹ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 19. 5. 1913., čl. 3.

³⁰ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 5. 6. 1916., čl. 2.

³¹ MAJETIĆ, "Tko je, kako i kada vladao i upravljao Karlovcem", 117.

Gradski su zastupnici među sobom birali gradonačelnika³², koji (ili u njegovoj odsutnosti podnačelnik) rukovodi radom Gradskoga zastupstva i Gradskoga poglavarstva.³³

Gradsko poglavarstvo (magistrat) bilo je izvršni organ Gradskoga zastupstva, a činilo ga je perovodno (tri vijećnika – senatora s najvećom plaćom), strukovno (građevno, zdravstveno, blagajničko) i pomoćno, podvorno i redarstveno osoblje birano na temelju javnoga natječaja. Za svoj rad odgovaralo je Gradskom zastupstvu i gradonačelniku. Broj činovnika s vremenom se povećavao.³⁴

Izbori za 30 gradskih zastupnika održani su 11. – 13. travnja 1910. godine. Njih 27 pripadalo je listi Hrvatsko-srpske koalicije, a preostala tri listi Nezavisnoga građanstva.³⁵ Nakon ostavke gradonačelnika dr. Bože Vinkovića,³⁶ za novoga gradonačelnika izabran je jednoglasno na sjednici Gradskoga zastupstva 3. lipnja 1912., u nazočnosti velikoga župana dr. Milorada viteza Cuculića Bitorajskog³⁷, ljekarnik³⁸ Gustav Modrušan³⁹, koji je tu dužnost obnašao cijeli Prvi svjetski rat. Posljednji izbori uoči rata održani su u svibnju 1913. godine. Većinu u Gradskom zastupstvu opet su imali članovi Hrvatsko-srpske koalicije.⁴⁰

Analiza sastava Gradskoga zastupstva prema zanimanjima pokazuje da je u njemu uoči Prvoga svjetskog rata prevladavala kategorija posjednika s 12 zastupnika (40 %), koju su pratili trgovci s osam zastupnika (26,67 %) te obrtnici i odvjetnici, svaki s po tri zastupnika (10 %). Tijekom ratnih godina opada broj gradskih zastupnika iz kategorije posjednika – kraj rata dočekali su s devet zastupnika (30 %). Smanjuje se i broj gradskih zastupnika iz redova trgovaca na šest (20 %) te odvjetnika na dva zastupnika (6,67 %). Za zastupnike su se do 1916. uglavnom birale iste osobe, tako da su neke od njih imale

³² Za funkciju gradonačelnika u literaturi se često koristi naziv načelnik, a on sam u dokumentima se potpisuje s “gradski načelnik”. “Oglas o spremi”, *Karlovac* (Karlovac), 1. 8. 1914., 2.

³³ MAJETIĆ, “Tko je, kako i kada vladao i upravljao Karlovcem”, 115.

³⁴ *Isto*, 115-117.

³⁵ *Isto*, 118.

³⁶ Za događanja 1910. koja su dovela do ostavke dr. Vinkovića vidi: VRBETIĆ, SZABO, *Karlovac na razmeđu stoljeća*, 92-95.

³⁷ HR-DAKA-0002-PSK GK, ZSGZ, 3. 6. 1912.

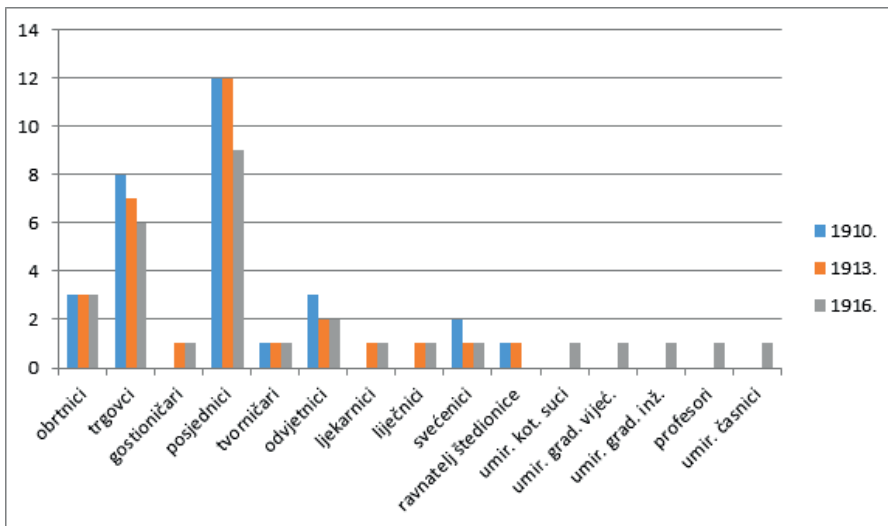
³⁸ Iako je po obrazovanju ljekarnik, on se u Zapisnicima skupština Gradskoga zastupstva uvijek navodi kao posjednik jer je uz vođenje vlastite ljekarne bio i uspješan gospodarstvenik. HR-DAKA-0002-PSK GK.

³⁹ Gustav Modrušan (Karlovac, 23. 5. 1859. – Karlovac, 28. 12. 1930.), ljekarnik, gradonačelnik, saborski zastupnik. Nakon završetka studija farmacije u Grazu zapošljava se u ljekarni “Sv. Ćirila i Metoda” u Karlovcu, koju 1889. otкупљуje i vodi do 1915., a ljekarna u tom razdoblju postaje jedna od najopremljenijih u Hrvatskoj. Jedan je od osnivača kluba Hrvatske stranke prava u Karlovcu, a od 1905. dužnosnik je Hrvatsko-srpske koalicije te je sudjelovao u pokretanju koalicijskih glasila *Narodni glas* i *Karlovac*. Gradonačelnik Karlovca bio je u tri mandata, dva uzastopna od 1912. do 1919. te 1929. – 1930. godine. Bio je i uspješan gospodarstvenik – vlasnik tvornice soda-vode te jedan od utemeljitelja Prvoga hrvatskog mlina na čigre, i vrlo aktivan u društvenom i kulturnom životu grada. Od 1919. bio je član Jugoslavenske demokratske stranke, a od 1925. član Samostalne demokratske stranke. “Modrušan, Gustav”, 402-403.

⁴⁰ MAJETIĆ, “Tko je, kako i kada vladao i upravljao Karlovcem”, 118.

dugi zastupnički staž. Najduže je, punih 36 godina, zastupnikom bio trgovac Kamilo Badovinac.⁴¹ Svibanjski izbori 1916. znače prekretnicu jer u Gradsko zastupstvo ulaze nova lica – pet osoba (16,67 %) koje predstavljaju gradsku inteligenciju. To su umirovljeni kotarski sudac, umirovljeni gradski vijećnik, umirovljeni gradski inženjer, umirovljeni časnik te profesor.⁴² Uoči izbora i novine pozdravljaju najavu kandidature umirovljenoga gradskog vijećnika Milana Horvata⁴³ te umirovljenoga kotarskog suca Stjepana Bratanića. “Uopće vrlo je shodna misao, da se otvore vrata gradske vijećničke dvorane što moguće više raznim staležima i strukama naše inteligencije, jer samo mnogostruko zastupana inteligencija pruža jamstvo naprednoga i živog rada.”⁴⁴

Grafikon 1. Izabrani zastupnici prema zanimanju uoči i tijekom rata⁴⁵

Skupštine su se uglavnom sazivale jednom mjesečno u popodnevnom satima. U pozivima zastupnicima naznačeno je vrijeme početka – “3 sata poslije podne”, no 1914. najraniji početak bio je u 15:20.⁴⁶ U pravilu su skupštine kasnile s početkom, iako se to, kao i njihovo trajanje, može pratiti samo za 1914.,

⁴¹ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 11. 3. 1916., čl. 4. *Sloga* pak navodi da je 34 godine bio član Gradskoga zastupstva. “Gradski poslovi. Izbori gradskog zastupstva”, *Sloga*, 16. 4. 1916., 1.

⁴² HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 22. 5. 1916., čl. 1.

⁴³ Godine 1916. izabran je “per acclamationem” za gradskoga podnačelnika. HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 5. 6. 1916., čl. 1.

⁴⁴ “Gradski poslovi. Izbori gradskog zastupstva”, *Sloga*, 16. 4. 1916., 1.

⁴⁵ Netočan je Majetićev podatak da tijekom rata nije bilo izbora, jer su izbori održani i 15. – 17. svibnja 1916. za 14 zastupnika i pet ispražnjenih zastupničkih mjesta, te su u tom sastavu dočekali i kraj rata. HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 22. 5. 1916., čl. 1.

⁴⁶ GMK-ZDG, Zapisnici skupština Gradskog zastupstva (dalje: ZSGZ), 15. 9. 1914.

jer se idućih godina nije redovito bilježilo. Da je kašnjenja bilo pokazuju napisi *Sloge* 1914.⁴⁷ kao i opetovano negodovanje zastupnika Janka Njegovana 1916. i 1917. godine.⁴⁸

Ono što se javlja kao veći problem od kašnjenja skupština ispražnjena su zastupnička mjesta. Razlozi su različiti. Poziv za mobilizaciju privremeno je već u rujnu 1914. onemogućio prisustvovanje skupštini dvojici zastupnika, Josipu Pavletiću-Očenašu i Josipu Plemiću.⁴⁹ Za razliku od njih, zastupnik Anton Muić još se od 1913. nalazio “u Americi u potrazi za boljim životom”. Razriješen je zastupničke dužnosti u skladu s člankom 47., točkom 1., i člankom 29. Zakona o gradskim općinama na posebnoj izvanrednoj skupštini održanoj 2. prosinca 1914. godine.⁵⁰ U Zagreb se odselio zastupnik Nikola Preč.⁵¹ Zastupnik Dragutin Herman, ravnatelj Karlovačke štedionice, razriješen je jer je osuđen na višegodišnji zatvor zbog propasti štedionice.⁵² Godine 1916. sa zastupničkoga mjesta iz obiteljskih razloga (najmlađi sin, odvjetnik i političar Ivo Badovinac⁵³, pogiba u Galiciji) odstupa i spomenuti Kamilo Badovinac, a trojica su zastupnika umrla: Edo Štefan⁵⁴, Josip Krivačić⁵⁵ i Franjo Jakičić.⁵⁶

Situaciju je popratila i *Sloga*, relativizirajući važnost izbora zastupnika na ispražnjena mjesta i sarkastično komentirajući aktivnost Gradskoga zastupstva: “(...) i tako su sada prazna četiri mjesta gradskih zastupnika, koja bi se imala po zakonu popuniti do konca ove godine. Je li će to uslijediti ili ne, da li će naime taj izbor provesti sada u ratno doba i tako popuniti redovi tolikih slijepih i gluhoonijemih, to baš nije od velike važnosti, jer i ovi, što su preostali, mogu lako svoju zadaću obavljati ustajući sa sjedala ili glasajući sa ‘da’, kada ih se pita za to, jer glavno je, da se ne nadje nitko, koji bi htio pomutiti onaj blaženi mir, koji vlada u gradskom zastupstvu i onaj red, kojim se upravlja sretni grad Karlovac.”⁵⁷ Izborima za popunjavanje ispražnjenih mjesta protivio se zastupnik odvjetnik dr. Edmund Lukinić, koji je obnašao i funkciju saborskoga zastupnika, “jer je stanje abnormalno i mnogo je izbornika u vojsci”.⁵⁸ Istu preporuku zbog rata donosi i Kraljevska zemaljska vlada.⁵⁹ Ispražnjena mjesta popunjena su tek na izborima u svibnju 1916. godine.⁶⁰

⁴⁷ “Načelnik otvara sjednicu iza četiri sata poslije podne (urečena za 3 sata)”, “Nešto iz sjednice gradskog zastupstva od ponedjeljka 14. prosinca 1914.”, *Sloga*, 20. 12. 1914., 1.

⁴⁸ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 3. 10. 1916., čl. 4. i 20. 3. 1917., čl. 1.

⁴⁹ GMK-ZDG, ZSGZ, 15. 9. 1914.

⁵⁰ GMK-ZDG, ZSGZ, 2. 12. 1914., čl. 1.

⁵¹ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 3. 5. 1916., čl. 32.

⁵² “Herman, Dragutin”, 197-198.

⁵³ “Badovinac, Ivo”, 18.

⁵⁴ GMK-ZDG, ZSGZ, 12. 5. 1915., čl. 2.

⁵⁵ GMK-ZDG, ZSGZ, 7. 12. 1915., čl. 1.

⁵⁶ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 11. 3. 1916., čl. 2.

⁵⁷ “Gradsko zastupstvo”, *Sloga*, 18. 7. 1915., 1.

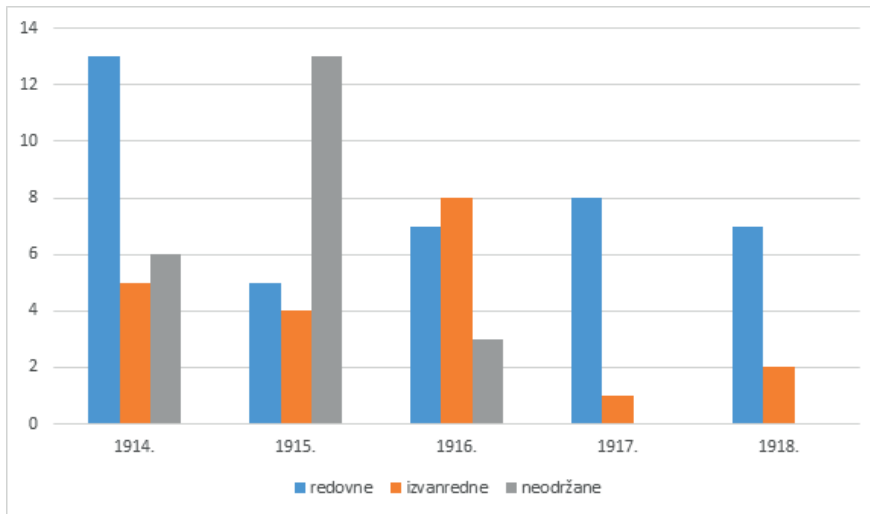
⁵⁸ GMK-ZDG, ZSGZ, 26. 10. 1914., čl. 31.

⁵⁹ GMK-ZDG, ZSGZ, 17. 2. 1915., čl. 75.

⁶⁰ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 22. 5. 1916., čl. 1.

Osim ispražnjenih mjesta problem su i nedolasci zastupnika ili prijevremeno napuštanje skupštine⁶¹, zbog čega nema kvoruma za odlučivanje, pa se u skladu sa zakonskim odredbama sazivaju treće skupštine o istim pitanjima, čiji su zaključci pravaoaljani bez obzira na broj prisutnih zastupnika. Najviše takvih tzv. trećih skupština održano je 1915. – njih sedam⁶², a 1914. i 1916. bila su samo tri, odnosno dva takva slučaja.⁶³

Grafikon 2. Broj i vrsta skupština održanih po godinama

Već za prve slučajeve neprisustvovanja skupštinama novine su vrlo kritične prema zastupstvu: "(...) prisutno svih gradskih zastupnika 9 slovom devet (...)"⁶⁴ U istom broju, ali u drugom članku, *Sloga* kaže: "(...) već se četiri puta sazivala sjednica gradskog zastupstva, da razpravi i da prihvati proračun za buduću godinu, pa se nikako ne može sastati niti približno zakoniti broj gradskih zastupnika, (...) u ponedjeljak je opet bila sazvana sjednica gradskog zastupstva i došlo vam je slovom devet gradskih zastupnika poslie četiri sata i kada je vidio gradski načelnik, da se nikako ne može izbubnjati legalni broj gradskih zastupnika, to je on otvorio sjednicu, spomenu da otvara debatu ne gledeć na broj prisutnih članova gradskog zastupstva, i sjednica je opet sazvana u sriedu

⁶¹ Nakon deset raspravljenih točaka dnevnoga reda od predloženih 45, udaljili su se Franjo Jakičić, Mijo Matan i Nikola Šimecki te je skupština prekinuta. GMK-ZDG, ZSGZ, 18. 11. 1914.

⁶² To su skupštine održane 17. veljače, 19. svibnja, 13. srpnja, 2. listopada, 7. prosinca, 14. prosinca i 22. prosinca 1915. godine. GMK-ZDG, ZSGZ, 17. 2. 1915., 19. 5. 1915., 13. 7. 1915., 2. 10. 1915., 7. 12. 1915., 14. 12. 1915., 22. 12. 1915.

⁶³ Održane su 26. listopada te 14. i 16. prosinca 1914. i 11. ožujka i 9. svibnja 1916., a razlozi nedolaska zastupnika vezani su uz ratne aktivnosti. GMK-ZDG, ZSGZ, 14. 12. 1914., 16. 12. 1914., 11. 3. 1916., 9. 5. 1916.

⁶⁴ "Nešto iz sjednice gradskog zastupstva od ponedjeljka 14. prosinca 1914.," *Sloga*, 20. 12. 1914., 1.

16. o. mj. u 2 sata poslie podne radi proračuna.”⁶⁵ No dok 1914. novine napadaju gradske zastupnike jer ne žele preuzeti odgovornost za proračun za 1915. s obzirom na slom Karlovačke štedionice, u kojem je i grad izgubio uloženi novac, iduće godine pronalaze opravdanja za nedolazak zastupnika u nedostatku radne snage uslijed ratnih neprilika. “(...) Sada je donekle razumljivo, da su nastale poteškoće u dolasku redovitih članova tih skupština. Danas ima grad Karlovac faktično 26 gradskih zastupnika od 30 biranih gradskih zastupnika. Od tih 26 svojih članova gradski načelnik je ujedno predsjednik od onih 25 jesu 4 gradska zastupnika kao vojnici na fronti, dok je jedan kao lječnik pozvan da vrši službu izvan grada, dakle je i on odsutan. Preostaje dakle jedva 20 zastupnika, koji bi bili dužni odazvati se pozivu i doći na skupštinu. Pa kako i ovi imadu takova zvanja, koja su vezana na njihovu prisutnost kao n. pr. ljekarnici, jer sada u ratno doba ne mogu dobiti ljekarničkoga pomoćnika, to se ne može no vrlo rijetko da sastane dovoljan broj na gradsku skupštinu. Kako su članovi našega gradskoga zastupstva većinom trgovci, a u ovo ratno doba bez dovoljno osoblja, to je teško zahtijevati od takovih gradskih zastupnika, da ostave svoj dućan otvoren ili bez nadzora.”⁶⁶ Situacija se mijenja nakon izbora održanih 15. – 17. svibnja 1916., kada je sve do kraja rata prisutnost zastupnika na skupštinama uvijek bila natpolovična, a u većini slučajeva i dvotrećinska.

Otežano je i funkcioniranje Gradskoga poglavarstva kao izvršnoga organa Gradskoga zastupstva jer je već ujesen 1914. ostalo na samo jednom gradskom vijećniku, dr. Draganu Šašelu,⁶⁷ koji traži povećanje plaće zbog prekovremenoga rada od 28. rujna budući da je vijećnik Milan Horvat umirovljen, dr. Antun Knežević mobiliziran⁶⁸, a ne odobrava se novo zapošljavanje.⁶⁹ Šašelu nesklone novine⁷⁰ osvrću se na novonastalu situaciju.⁷¹ Najvažnija promjena u Gradskom poglavarstvu dogodila se napredovanjem gradskoga računovođe Antuna Golika umjesto umrloga upravitelja gradskih daća Grgura Vukovića,

⁶⁵ “Zaglibili”, *Sloga*, 20. 12. 1914., 1.

⁶⁶ “Skupština gradskog zastupstva”, *Sloga*, 26. 12. 1915., 2.

⁶⁷ Dragan Šašel (Karlovac, 31. 1. 1876. – Karlovac, 9. 10. 1918.), pravnik i gradski vijećnik. Studirao je i diplomirao pravo u Pragu kod Masaryka, s kojim se i prijatelji. Kao pravnik djeluje u Karlovcu od 1904. godine. Bio je istaknuti javni djelatnik, član Hrvatske pučke napredne stranke, tajnik Hrvatskoga sokola, suradnik Andrije Štampara i pokretač apstinentškoga pokreta. “Šašel, Dragutin (Dragan)”, 548.

⁶⁸ Kao domobranski časnik nestao je u lipnju 1916. na ruskom bojištu. HR-DAKA-0002-PSKGGK, ZSGZ, 20. 3. 1917., čl. 7.

⁶⁹ GMK-ZDG, ZSGZ, 21. 11. 1914., čl. 44.

⁷⁰ Prozivaju ga za bezdušnost jer je poslao po fotografa Foginu da snimi jagmu među prisutnim ženama prilikom raspodjele kukuruznoga brašna u vijećnici. “Dakako njegovoj poglavitoj veleučeni gosp. senatoru dru. Šašelu je to ‘hec’, kojemu se on smije, kada se sirotinja otimlje za koru kruha (...)” “Drva za buduću zimu”, *Sloga*, 10. 7. 1915., 1.

⁷¹ O tome piše i *Sloga*: “(...) i tako je gradska uprava spala na jedinoga perovodnoga činovnika, gradskog vijećnika dr. Dragana Šašela, koji se je već preselio u sobu prvoga gradskog vijećnika, gdje je već započeo svoj reformatorski rad.” “Promjene kod gradskog poglavarstva”, *Sloga*, 18. 10. 1914., 2.

koji će kao tajnik Gospodarskoga društva biti važan u aprovizaciji i postati, uz dr. Šašela, jedan od najutjecajnijih ljudi Gradskoga poglavarstva.⁷²

Čitavo ratno razdoblje Gradsko zastupstvo susreće se s mobilizacijom službenika i namještenika te zahtjevima njihovih obitelji da im se nadoknade primanja u iznosu od trećine do polovine⁷³, ili da im se oprostí stanarina⁷⁴, ili da im se da predujam odnosno poček na otplatu predujma za plaću.⁷⁵ Zbog velike skupoće živežnih namirnica gradski činovnici i namještenici traže i tzv. skuparinski doplatak, tj. doplatak na skupoću.⁷⁶ Gradsko zastupstvo na skupštini 13. srpnja 1915. donosi, po uzoru na Petrinju, Petrovaradin i Zagreb, odluku o izvanrednom ratnom skuparinskom doplatku za tekuću godinu za nemobilizirane činovnike i namještenike, koji je kategoriziran prema visini plaće – od 10 %, 8 % i 6 %, i prema broju članova obitelji 2 %, a neoženjeni s plaćom većom od 1.400 kruna ne primaju doplatak.⁷⁷ “Naše je naime zastupstvo isključilo ono desetak neoženjene i neudate gospode i gospodjice učitelje i učiteljice, te oni nisu postali dionicima ove sjajne i velikodušne darežljivosti karlovačkog gradskog zastupstva. Tako nije radio Zagreb niti zagrebački gradski načelnik g. Holjac [Janko Holjac, op. a.], pa se upravo čudimo, da je grad Karlovac prema ovoj desetorici zatvorio svoj džep.”⁷⁸ Već 1916. odlučeno je da se učiteljstvu Karlovca ne isplati ratni skuparinski doplatak iz gradske blagajne jer će ga dobiti iz sredstava Kraljevske zemaljske vlade, no učiteljstvo se zalagalo da se skuparinski doplatak koji su dobivali od grada zadrži kao izvanredni obiteljski doplatak.⁷⁹ Iznos se povećava za 1917. prema kategorijama i iznosi 35 %, 25 % i 20 % te 5 %, 4 % i 3 % za svakoga člana obitelji. Zastupstvo se zalagalo da se njime obuhvate i umirovljeni činovnici i namještenici, ali i neoženjeni s 20 %, te udovice gradskih činovnika i namještenika, i to u paušalnoj svoti od 200 kruna.⁸⁰

Gradsko zastupstvo i Gradsko poglavarstvo i vijesti s ratišta

Vijesti o ubojstvu prijestolonasljednika Franje Ferdinanda i njegove supruge, sudeći prema napisima *Narodnoga glasa*, stigle su u Karlovac oko 16 sati istoga dana kada se ono dogodilo – 28. lipnja 1914., jer su brzim vlakom iz Zagreba stigli Karlovčani koji su ondje čuli vijest. Sat i pol poslije došla je službena potvrda Zagrebačke županije, a istovremeno je načelniku Glavnoga stožera

⁷² GMK-ZDG, ZSGZ, 17. 2. 1915., čl. 2. i čl. 6.

⁷³ GMK-ZDG, ZSGZ, 21. 11. 1914., čl. 49. i čl. 58.; HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 26. 6. 1916., čl. 11.

⁷⁴ GMK-ZDG, ZSGZ, 21. 11. 1914., čl. 25. i čl. 34.; HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 8. 8. 1916., čl. 24. i 27. 1. 1917., čl. 29.

⁷⁵ GMK-ZDG, ZSGZ, 17. 2. 1915., čl. 25., 13. 7. 1915., čl. 14. i 12. 5. 1915., čl. 15.

⁷⁶ GMK-ZDG, ZSGZ, 12. 5. 1915., čl. 51.

⁷⁷ GMK-ZDG, ZSGZ, 13. 7. 1915., čl. 31.

⁷⁸ “Skuparinski doplatak gradskom činovništvu u Karlovcu”, *Sloga*, 1. 8. 1915., 2.

⁷⁹ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 11. 3. 1916., čl. 1.

⁸⁰ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 5. 12. 1916., čl. 12.

Franzu Conradu von Hötzendorfu, koji je u to vrijeme na prolasku boravio u Karlovcu, stigla potvrda iz kabinetske pisarnice Franje Josipa.⁸¹ Odmah su na svim službenim zgradama izvještene crne zastave i obustavljeni svi zabavni programi, poput glazbe na Korani, cirkusa te kinematografskih predstava. Idućega dana izvještene su crne zastave i na privatnim kućama, koje su se vijorile i u trenutku objave članka u *Narodnom glasu*.⁸² Gradsko zastupstvo održalo je 30. lipnja izvanrednu žalobnu sjednicu.⁸³

Sam početak rata kao da je zatekao Gradsko zastupstvo i Gradsko poglavarstvo. Njihove postupke u tom razdoblju oštro kritizira starčevićanski nastrojena *Sloga*, potaknuta osobnim animozitetom karlovačkih starčevićanaca spram pristaša Hrvatsko-srpska koalicije,⁸⁴ koji su imali većinu u Gradskom zastupstvu.⁸⁵ U blažem obliku držanje Gradskoga zastupstva kritizira i koalicijski *Narodni glas*, za razliku od, također koalicijskoga, tjednika *Karlovac*.⁸⁶ *Karlovac* je bio neslužbeno glasilo Gradskoga zastupstva koje je, uz ratni manifest Franje Josipa "Mojim narodima!" te sve odredbe Kraljevske zemaljske vlade, jedino donosilo i oglase s potpisom gradonačelnika Modrušana.⁸⁷ Tako su, prema pisanju *Sloge*, Gradsko zastupstvo i Gradsko poglavarstvo postupili suprotno postupcima u drugim gradovima, ali i očekivanjima građana pri ispraćaju velikoga broja vojnika na putu za Istočno bojište. Naime, drugdje su vojnici bili ispraćani uz zastavama iskićene kuće i glazbu, a na zgradi Gradske vijećnice nije bilo zastave niti je građanstvo bilo pozvano na to.⁸⁸ "(...) Gradska je vijećnica sjedište predstavništva našega grada, gradskoga naime zastupstva, ona je ujedno središte građanske svijesti, odraz njezin i njezin tumač. (...) Gradska vijećnica nije svojina ili domena jedne stranke, koja možda za sada časovito ima u gradskom zastupstvu svoju većinu."⁸⁹ *Sloga* se sarkastično osvrće i na reakciju Gradskoga zastupstva na brzojav pukovnika Adolfa viteza Kurelca u kojem javlja da je, kao prva od balkanskih četa, 26. karlovačka pučko-ustaška pukovnija ušla u Beograd i zaposjela ga. Dok su Karlovčani kitili svoje kuće hrvatskim zastavama, "(...) cijelo zastupstvo gromovito šuti, a načelnik dalje pita, imade li tko šta za reći, našto gradski zastupnik župnik Veslaj [Mirko Veslaj, op. a.] kaže: 'Ja bi molio.' I započne interpelaciju o blatu na dubovačkom nogostupu."⁹⁰ Štoviše, *Sloga* proziva Gradsko zastupstvo na oštro postupanje

⁸¹ "Nakon atentata", *Narodni glas* (Karlovac), 2. 7. 1914., 2.

⁸² *Isto*.

⁸³ GMK-ZDG, ZSGZ, 30. 6. 1914.

⁸⁴ VRBETIĆ, "Novinstvo u Karlovcu 1841. – 1941.", 314.

⁸⁵ MAJETIĆ, "Tko je, kako i kada vladao i upravljao Karlovcem", 118.

⁸⁶ VRBETIĆ, "Novinstvo u Karlovcu 1841. – 1941.", 316.

⁸⁷ "Oglas o spremi", *Karlovac*, 1. 8. 1914., 2; "Oglas o podignuću i sazivu pučkog ustanka", *Karlovac*, 1. 8. 1914., 2; "Oglas o preuzeću konja i vozila", *Karlovac*, 8. 8. 1914., 4; "Oglas o osnivanju sanitetske bolničarske službe", *Karlovac*, 8. 8. 1914., 4.

⁸⁸ "Gradska vijećnica", *Sloga*, 2. 8. 1914., 2.

⁸⁹ "Za kralja i dom. Hrvatske zastave i kuće karlovačkih gradjana", *Sloga*, 9. 8. 1914., 1.

⁹⁰ "Nesto iz sjednice gradskog zastupstva od ponedjeljka 14. prosinca 1914.", *Sloga*, 20. 12. 1914., 1.

protiv Gradskoga poglavarstva.⁹¹ Umjesto Gradskoga poglavarstva, plakatom se dan poslije oglasio Odbor karlovačkoga građanstva, potpisavši se s “Nezavisno gradjanstvo”.⁹²

Postupanje Gradskoga poglavarstva mijenja se nakon uspjeha austrougarskih četa na Istočnom bojištu. Nakon osvajanja Lavova 1915. na Gradskoj vijećnici istaknuli su tri narodna barjaka, “(...) što moramo naročito spomenuti, jer se ta vijećnica dosele nekako čudno ponašala kod sličnih zgoda slave i radosti”.⁹³ Iako na vijest o kapitulaciji Crne Gore 1916. Gradska vijećnica nije bila iskićena hrvatskim zastavama⁹⁴, ponovno zauzeće Gorice 1917. popratile su, uz kuće građana, “(...) sve javne i vojničke zgrade carskim i narodnim barjacima”.⁹⁵

“Za naše vojnike i njihove obitelji” – aktivnosti Gradskoga zastupstva i Gradskoga poglavarstva

Aktivnosti Gradskoga zastupstva i Gradskoga poglavarstva tijekom ratnih godina usmjerene su na rješavanje svakodnevnih problema građana uzrokovanih ratnim zbivanjima. To se prije svega odnosilo na opskrbu stanovništva, pomoć obiteljima mobiliziranih, ranjenih, zarobljenih i poginulih, ali i na pomoć vojsci, i onoj stacioniranoj u gradu i onoj na bojištu.

Narodni glas proziva 30. srpnja 1914. Gradsko poglavarstvo za nečinjenje.⁹⁶ Već idućega dana gradonačelnik Modrušan poziva građanstvo na sastanak da vide što mogu učiniti za vojnike (mobilizirane, bolesne, ranjene) i članove njihovih obitelji, posebno za djecu. Osnovan je odbor gospođa (Gospojinski odbor) za potporu obitelji vojnih obveznika, čiji je počasni član bio i sam gradonačelnik. Odbor je odmah počeo akcije sakupljanja milodara i prehrane ratne siročadi u imućnijim obiteljima.⁹⁷ Dok se s jedne strane Modrušan angažira u spomenutom odboru, ali i u karlovačkoj podružnici Crvenoga križa, s druge strane protivi se otvaranju kuhinje za djecu koja su ostala bez hranitelja i organiziranom čuvanju djece u “gombaonici djevojačke škole” u organizaciji

⁹¹ “Dužnost je bila i gradskog zastupstva, kad je vidilo, kako se ponaša eksekutiva, da ju pozove na red i da oštro izstupa proti njoj u tom slučaju tolike indolencije prama osjećajima narodne svijesti i obične, najobičnije lojalnosti.” “Kako se manifestira hrvatstvo grada Karlovca”, *Sloga*, 13. 12. 1914., 1.

⁹² “Zauzeće Beograda”, *Sloga*, 6. 12. 1914., 1.

⁹³ “Lavov opet naši”, *Sloga*, 27. 6. 1915., 1.

⁹⁴ “Karlovac u ratno doba”, *Sloga*, 30. 1. 1916., 1.

⁹⁵ “Proslava pobjede nad Talijanima”, *Sloga*, 11. 11. 1917., 1.

⁹⁶ “Zagrebačko gradsko poglavarstvo uredilo je sklonište za djecu vojnih obvezanika, koja ostaju bez ikoga svoga, koji bi se za njih brinuo. I u Karlovcu ima mnogo takove djece, pa zar ne bi karlovačko gradsko poglavarstvo moglo poduzeti takvu potrebnu i plemenitu akciju?” “Za djecu vojnih obvezanika”, *Narodni glas*, 30. 7. 1914., 3.

⁹⁷ “Za naše vojnike i njihove obitelji”, *Karlovac*, 8. 8. 1914., 3.

Hrvatskoga sokola.⁹⁸ Takvo ponašanje kritizira *Narodni glas*: “Dašto, da je svakome, ko se umije uzdići nad lične ambicije, ovo držanje imućnijih krugova posve nerazumljivo, te se u građanstvu jednodušno osuđuje.”⁹⁹ Iako su u Odбору za informacije Hrvatskoga sokola aktivni i gradski službenici – vijećnik dr. Dragan Šašel i građevinski oficijal Julijan Jamnický – akcije Hrvatskoga sokola ne nailaze na potporu zastupnika.¹⁰⁰ Štoviše, *Narodni glas* izražava čuđenje “(...) što se dosele nije maknulo gradsko zastupstvo, da i ono doprinese svoj dio u rečene svrhe”.¹⁰¹

Mobilizacija muškaraca ostavila je brojne karlovačke obitelji bez hranitelja i zbog toga u egzistencijalnim problemima. Tako se Gradsko zastupstvo suočava s molbama građana koji traže odgodu vraćanja dugova zbog mobilizacije¹⁰², traženjima popusta za plaćanje paušala električne pristojbe od kavanara, koji u skladu s Naredbom o zatvaranju javnih lokala, gostionica, kavana¹⁰³ moraju ranije zatvoriti¹⁰⁴, raskidima zakupa¹⁰⁵, zatvaranjima tvornica.¹⁰⁶ U skladu s moratorijem na ovrhe i vraćanje dugova¹⁰⁷, ne utužuju dužnike do 1917., kada je odlučeno da se utuži Mane Tatalović, koji nije platio zaostale kamate u iznosu od 960 kruna iako se vratio iz rata.¹⁰⁸

Iako je Karlovac bio vojno središte na razini pukovnije u kojem su se skupljali vojni obveznici, ne samo 96. pješačke pukovnije nego i trupe iz Bosne,¹⁰⁹ bio je daleko od bojišta. To ne znači da se grad nije susreo s posljedicama fizičkih borbi, prvenstveno kao prihvatni centar za kontingente ranjenika koji mu stižu zbog dobre željezničke povezanosti.¹¹⁰ Prvi ranjenici, njih ukupno 389, dolaze u Karlovac vlakom 20. kolovoza 1914. u 23:15 te su na 200 kola razvezani u četiri bolnice.¹¹¹ Sve se to odvija mimo odluka Gradskoga zastupstva, koje svoju prvu skupštinu od objave rata održava tek 15. rujna. Na njoj se, tek u članku 18., prvi put spominju ratne prilike. Naime, Crveni križ traži

⁹⁸ Kuhinja je ipak otvorena u vrtu tvorničarke Dragice Weiss u Riječkoj ulici (danas Ulica dr. Vladka Mačeka) 14. kolovoza, a u dva tjedna postojanja podijelila je 929 objeda. Broj djece korisnika stalno je rastao: 28. kolovoza hranili su 63 djece, a već 18. rujna njih 72. “Akcija ‘Hrvatskog Sokola’ u Karlovcu”, *Narodni glas*, 22. 8. 1914., 1-2 i “Zašto?”, *Narodni glas*, 18. 9. 1914., 1.

⁹⁹ “Akcija ‘Hrvatskog Sokola’ u Karlovcu”, *Narodni glas*, 14. 8. 1914., 1.

¹⁰⁰ “Za čim ide akcija Sokola”, *Narodni glas*, 14. 8. 1914., 1.

¹⁰¹ “Pomozimo, gdje pomoći treba!”, *Narodni glas*, 14. 8. 1914., 1.

¹⁰² GMK-ZDG, ZSGZ, 26. 10. 1914., čl. 27.

¹⁰³ “Naredba o zatvaranju javnih lokala, gostionica, kavana itd.”, *Karlovac*, 1. 8. 1914., 1.

¹⁰⁴ GMK-ZDG, ZSGZ, 21. 11. 1914., čl. 12.

¹⁰⁵ Bela Stipančević prekida zakupništvo lječilišta na Korani. GMK-ZDG, ZSGZ, 21. 11. 1914., čl. 31.

¹⁰⁶ Andrija Jakil izražava namjeru da zatvori svoju tvornicu. GMK-ZDG, ZSGZ, 21. 11. 1914., čl. 48.

¹⁰⁷ “Gradjansko parbeni postupak u predmetima mobilizovanih”, *Karlovac*, 8. 8. 1914., 2.

¹⁰⁸ HR-DAKA-0002-PSKGGK, ZSGZ, 20. 3. 1917., čl. 14.

¹⁰⁹ Rade RADOVINIĆ, “Karlovac u Prvom svjetskom ratu”, *Karlovački tjednik* (Karlovac), 26. 6. 2014., 18.

¹¹⁰ BUTKOVIĆ, *Veliki rat na Soči*, 11.

¹¹¹ “Prvi ranjenici”, *Narodni glas*, 28. 8. 1914., 1.

novčani doprinos¹¹², no gradonačelnik je na trošak gradske blagajne već stavio na raspolaganje Crvenom križu 50 kreveta s potpunom opskrbbom u gradskoj bolnici, kao i 1.000 kruna Gospojinskom odboru za opskrbu obitelji vojnih obveznika, i to prilikom proslave kraljeva rođendana.¹¹³

U brizi za ranjene vojnike zastupstvo je surađivalo s karlovačkom podružnicom Crvenoga križa, koja je utemeljena u kolovozu 1914. s predsjednikom industrijalcem Vilimom pl. Reinerom te tajnikom odvjetničkim kandidatom Oskarom Mohrom. Članovi odbora bili su i gradonačelnik Modrušan i zastupnik dr. Edmund Lukinić te budući zastupnik Stjepan Bratanić.¹¹⁴ Kako je Crveni križ jedini imao pravo brinuti se za ranjenike, osnovao je, u skladu s potrebama, pričuvne/rezervne bolnice u velikim javnim prostorima, najčešće školama.¹¹⁵ Već 1914. zgrada Kraljevske velike realne gimnazije pretvorena je u bolnicu, a učenici su raseljeni. Tako je dio za potrebe nastave koristio zgradu djevojačke škole, preparandiju (srpsku učiteljsku školu), pa čak i dvije sobe vijećnice.¹¹⁶ Zbog sve većega priljeva ranjenika početkom 1915. u bolnicu je pretvorena i zgrada dječjačke škole.¹¹⁷ Zastupstvo nije zadovoljno mogućnošću da se i zgrada više djevojačke škole upotrijebi za vojsku te poduzima sve da bi se u te svrhe dao dio zgrade u koju je smještena kožara.¹¹⁸ Iako je za požrtvovni rad oko uspješne njege ranjenika zastupstvo dobilo zahvalu Predsjedništva Crvenoga križa kraljevina Hrvatske i Slavonije¹¹⁹, znalo je dolaziti i do nesuglasica, kao pri odbijanju Crvenoga križa da isplati "opskrbnu pristojbu od 3 krune dnevno po momku za liječenje ranjenih i bolesnih vojnika u gradskoj bolnici". *Ad hoc* odbor, u koji su bili izabrani zastupnici dr. Edmund Lukinić, Nikola Šašek i Mirko Veslaj, postigao je kompromis da se opskrbna pristojba plaća od kolovoza, a ne od ožujka 1915.¹²⁰, a manjak od 10.007 kruna morao je grad poslije namiriti upravi gradske bolnice.¹²¹ Isto se tako Gradsko zastupstvo oglušilo na županov poziv za doprinos za zakladne krevete bolnice Crvenoga križa u Zagrebu.¹²² Razlog za odbijanje poziva našli su u tome što podupiru tamošnju podružnicu, no nakon toga je došlo do iskazivanja moći, odnosno do županove odredbe da grad mora mjesečno davati "50 kruna za uzdržavanje jednog kreveta do konca rata".¹²³

Grad i građani uključili su se aktivno u brigu za ranjene, no nisu zaboravili ni vojnike na bojištu. Svojima su smatrali 96. karlovačku pješačku pukovnicu

¹¹² GMK-ZDG, ZSGZ, 15. 9. 1914., čl. 18.

¹¹³ "Proslava kraljeva rođendana", *Karlovac*, 22. 8. 1914., 1.

¹¹⁴ "Crveni krst u Karlovcu", *Karlovac*, 22. 8. 1914., 1.

¹¹⁵ HERMAN KAURIĆ, "Život u Karlovcu u pozadini Velikog rata", 10.

¹¹⁶ GMK-ZDG, ZSGZ, 21. 11. 1914., čl. 41.

¹¹⁷ GMK-ZDG, ZSGZ, 17. 2. 1915., čl. 56.

¹¹⁸ GMK-ZDG, ZSGZ, 12. 5. 1915., čl. 10.

¹¹⁹ GMK-ZDG, ZSGZ, 12. 5. 1915., čl. 5.

¹²⁰ GMK-ZDG, ZSGZ, 2. 10. 1915., čl. 8.

¹²¹ GMK-ZDG, ZSGZ, 7. 12. 1915., čl. 6.

¹²² HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 26. 6. 1916., čl. 20.

¹²³ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 3. 10. 1916., čl. 8.

i 26. karlovačku domobransku pješačku pukovnicu, kojima na ime božićnoga dara šalju određene iznose. Prve ratne godine to je po 300 kruna svakoj¹²⁴, a poslije po 500 kruna.¹²⁵ Cjelokupno građanstvo, čak i školska djeca, uključilo se u razne domoljubne aktivnosti da bi vojnicima tih pukovnija olakšalo dane na bojištu.¹²⁶ Te akcije podupire i Gradsko zastupstvo, a nerijetko na svojim skupštinama raspravlja i podupire inicijative drugih¹²⁷, poput preuzimanja pokroviteljstva nad dva doma u blizini bojne linije za odmor 26. karlovačke domobranske pješačke pukovnije, za što izdvaja 500 kruna.¹²⁸ Isto tako, odlučuje nagraditi uspjehe "svojih" pukovnija i istaknutih časnika. Osim što im redovito šalje brzajavne čestitke, nakon zauzeća Gorice 1917. odlučilo ih je darivati i srebrnim spomen-trubljam s grbom grada Karlovca i posvetom, za što je iz gradske blagajne izdvojeno 1.200 kruna.¹²⁹ Trublje su predane na poljskoj misi 21. travnja 1918.¹³⁰, a detalje ceremonije donosi *Sloga*.¹³¹ Zbog iznimnih vojnih uspjeha zastupstvo je odlučilo počasnim građaninom grada Karlovca proglasiti Svetozara pl. Borojevića od Bojne¹³², a povelju¹³³ je izradio rođeni Karlovčanin, slikar i grafičar Tomislav Krizman.¹³⁴

Najveći i najsvečaniji pothvat u kojem je zastupstvo sudjelovalo s vojskom bilo je podizanje glorijete, spomen-paviljona u čast poginulih vojnika domaćih pukovnija. Inicijativa dolazi od domobranskoga majora Rudolfa Matanića, a za njegov je smještaj "odabran dio gradskog bedemskog zemljišta u Vrhovčevoj ulici [danas Ulica Augusta Cesarca, op. a.] ispred kuće Lach i Haslinger".¹³⁵ Sve radove obavili su domobrani 26. pukovnije. Nacrt je djelo domobrana Nike Polića, a spomen-stup, veliki lipov panj na čijem se vrhu nalazi raskriljeni sokol koji u pandžama drži hrvatski grb, domobrana kipara Stjepana Marjanovića.¹³⁶ U panj se za 1 krunu mogao zabiti čavao, kao i u polja grba, za što se plaćalo 100

¹²⁴ GMK-ZDG, ZSGZ, 21. 11. 1914., čl. 38.

¹²⁵ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 5. 12. 1916., čl. 13.

¹²⁶ Za više informacija vidi: HERMAN KAURIĆ, "Život u Karlovcu u pozadini Velikog rata", 4-15.

¹²⁷ Tako gradska munjara predlaže da se u znak zahvalnosti vojsci koja im je dala nekoliko strukovnih radnika isplati po 200 kruna zakladi za opskrbu invalida tih dviju pukovnija. HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 5. 12. 1916., čl. 31.

¹²⁸ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 5. 12. 1916., čl. 33.

¹²⁹ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 10. 12. 1917., čl. 8.

¹³⁰ HR-DAKA-0003-PGK, ZSGZ, 25. 4. 1918., čl. 3.

¹³¹ "(...) Pod misom svirala je glazba 96. puk., a salve su palile počasne satnije od obje pukovnije. Iza mise bio je blagoslov trublja. Poslije blagoslova popeo se je na govornicu gradonačelnik g. Modrušan i oslovio časništvo i momčad te istaknuo doba, u kom živimo, kao i zasluge hrvatskih pukovnija, a napose obiju domaćih. Predajući trublje zapovjednicima, moli ih za otposljanje na frontu." "Vojnička slava", *Sloga*, 5. 5. 1918., 2.

¹³² GMK-ZDG, ZSGZ, 7. 12. 1915., čl. 35. "Novi začastni gradjanin grada Karlovca", *Sloga*, 16. 4. 1916., 3.

¹³³ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 6. 3. 1916., čl. 1.

¹³⁴ "Krizman, Tomislav".

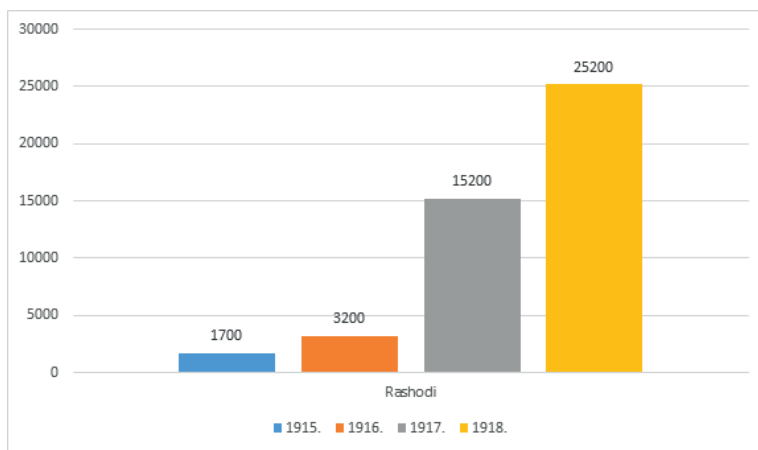
¹³⁵ GMK-ZDG, ZSGZ, 7. 12. 1915., čl. 8.

¹³⁶ "Glorijeta", 164.

kruna. Cjelokupni prihod išao je u korist invalida domaćih pukovnija, a svečano otvorenje upriličeno je na kraljev rođendan 18. kolovoza 1916. godine.¹³⁷

Nesuglasice s vojnim erarom stavljene su u vrijeme rata postrani, iako je bilo trzavica s obje strane. Tako se zastupnik Antun Veselić žali da su “vojne osobe istovarivale smeće kraj gradskog kupališta”¹³⁸, a Alfred Kappner da je “(...) vojska, obavljajući vježbe na Zagradu i Dubovcu bez ikakvih skrupula te vježbe djelomično obavljala po vinogradima i zasijanim površinama”.¹³⁹ S druge strane, u gradu je vladala nestašica stanova zbog velike koncentracije vojske, ali i doseljenih stranaca, stoga Carsko i kraljevsko vojno postajno zapovjedništvo u Karlovcu traži doplatu stanarine za časnike u skladu s člankom 36. Zakona o ukonačivanju vojske iz 1879., što zastupstvo odbija budući da časnici nisu smještaj tražili preko Gradskoga poglavarstva. Ipak, od 1. prosinca 1916. u znak dobrohotnosti odlučuje im isplaćivati 48 filira (1 kruna = 100 filira) dnevno koje će povratiti Kraljevska zemaljska vlada.¹⁴⁰ Shvaćajući ozbiljnost situacije, zastupstvo im, na zahtjev, stavlja na raspolaganje gradsko zemljište za izgradnju drvenih baraka¹⁴¹ ili “vježbališta sa zaprekama”.¹⁴²

Grafikon 3. Rashodi za ukonačenje vojske 1915. – 1918. iskazani u krunama u gradskom proračunu¹⁴³

¹³⁷ “Načelnikov proglas”, *Sloga*, 20. 8. 1916., 1 i “Otkriće spomenstupa”, *Sloga*, 20. 8. 1916., 1.

¹³⁸ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 5. 6. 1916., čl. 5.

¹³⁹ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 2. 5. 1917., čl. 28.

¹⁴⁰ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 5. 12. 1916., čl. 11.

¹⁴¹ Odlučeno je da se barake provizorne naravi podignu između ceste pred kućom Sladović i šetališta Marije Valerije (danas Ulica Ivana Zajca) te na Švarči. GMK-ZDG, ZSGZ, 21. 11. 1914., čl. 37. i 13. 7. 1915., čl. 40.

¹⁴² Tražena parcela nalazila se između domobranskih baraka i konjskoga sajmišta (danas križanje ulica Domobranske i Vladimira Nazora). Uvjet zastupstva bio je da vježbalište bude što dalje od šetališta te da vojska snosi odgovornost za svaku štetu, kao i da o vlastitom trošku uspostavi prijašnje stanje nakon završetka rata. HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 6. 9. 1917., čl. 31.

¹⁴³ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 16. 12. 1914., 22. 12. 1915., 27. 12. 1916., 27. 12. 1917.

Osim u brizi za ranjenike, Gradsko zastupstvo financijski je pomoglo karlovačkoj podružnici Crvenoga križa i pri podizanju spomenika poginulima na tamošnjem vojnom groblju.¹⁴⁴ Na zahtjev zastupstva, u lipnju 1916. predložena mu je skica spomenika i aproksimativni troškovnik¹⁴⁵ te je za te svrhe u proračun za 1917. uvršteno 2.000 kruna.¹⁴⁶ Spomenik je projektirao Herman Bollé kao masivni arkadni zid s kapelom sv. Jurja u sredini i ukošenim poljima oblikovanim poput edikula na svakom kraju.¹⁴⁷ Iako je grad financijski pomagao izgradnju spomenika, bilo osiguravanjem sredstava u proračunu bilo opraštanjem poreza na materijal¹⁴⁸, spomenik je ostao nedovršen.

Aktivnosti Gradskoga zastupstva i Gradskoga poglavarstva namijenjene olakšavanju ratnih neprilika građanstva

Aktivnosti su se prije svega odnosile na osiguravanje normalne opskrbe žiwežnim namirnicama te ogrjevnim drvom.¹⁴⁹ Tek ujesen 1915. odlučeno je da aprovizaciju preuzme gradska općina. U govoru nakon ponovnoga izbora za gradonačelnika 1916. Modrušan ističe: "Opskrba pučanstva hranom ispunjava njegovu izvanrednu skrb. Do sada uspelo mu je pomoću gradske aprovizacije i Gospodarskog društva kao zadruga u Karlovcu, koje uzorno vodi tajnik Antun Golik, da obezbijedi prehranu gradjanstva, (...)." ¹⁵⁰

Gradsko poglavarstvo odredilo je potrebnu količinu pšeničnoga brašna – 300 vagona¹⁵¹ za razdoblje od listopada 1915. do kolovoza 1916. te je nakon rasprave s lokalnim trgovcima, sitničarima i pekarima predložilo Gradskom zastupstvu osnovu aprovizacije u sedam točaka. U njoj je predloženo da se ona obavlja preko trgovaca, sitničara, pekara, Gospodarskoga društva i mjesne činovničke organizacije, koji bi naručivali brašno preko Gradskoga aprovizijskog odsjeka pri poglavarstvu uz plaćanje 1 % od fakturirane cijene. Doznake za brašno mogla je dobiti jedino općina grada Karlovca od Zemaljskoga gospodarskog povjerenstva. Ako bi gradskoj općini ostalo neraspodijeljenoga brašna, njegovo raspacavanje išlo bi preko Gradskoga aprovizijskog odsjeka. Pribavljena količina brašna trebala bi se razdijeliti na 11 mjeseci i mjesečno dijeliti naručiteljima. Ako naručitelji ne bi podignuli brašno, gubili bi pravo na njega. Za aprovizijske svrhe trebao bi se Gradskom poglavarstvu odobriti kredit od 300.000 kruna "o kom imade u svoje vrijeme podnijeti potanji račun

¹⁴⁴ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 11. 3. 1916., čl. 25.

¹⁴⁵ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 26. 6. 1916., čl. 23.

¹⁴⁶ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 27. 12. 1916., čl. 7.

¹⁴⁷ Registar kulturnih dobara RH.

¹⁴⁸ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 10. 12. 1917., čl. 26.

¹⁴⁹ GMK-ZDG, ZSGZ, 12. 5. 1915., čl. 43., 13. 7. 1915., čl. 11. i 2. 10. 1915., čl. 12.; HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 11. 3. 1916., čl. 21.; HR-DAKA-0003-PGK, 11. 2. 1918., čl. 17.

¹⁵⁰ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 29. 5. 1916., čl. 2.

¹⁵¹ 1 vagon = 10 tona.

grad. zastupstvu”.¹⁵² Kao savjetodavni odbor poglavarstvu u pitanjima aprovizacije predlaže se mješoviti odbor od devet članova, sastavljen od trgovaca, sitničara i pekara, među kojima su i tri gradska zastupnika: trgovac Petar Barić te pekari Gašpar Strahinšćak i Željko Žibrat. Gradsko zastupstvo prihvaća prijedloge, odobrava povećanje kredita na 1.000.000 kruna zbog proširenja aprovizacije na ostale živežne namirnice, no ne slaže se s prijedlogom deveteročlanoga odbora nego ustrojava vlastiti aprovizacijski odbor od sedam zastupnika: dr. Vatroslav Reiner, Ivan Lach, Mavro Fröhlich, Nikola Makar, Nikola Šašek, Mirko Veslaj i Željko Žibrat, koji će rukovoditi i nadzirati posao aprovizacije, a u odbor mogu, ali sa savjetodavnom ulogom, biti pozvani i stručnjaci.¹⁵³ Po toj osnovi u odboru se našao i agronom Ivan pl. Križanić.¹⁵⁴

Sama aprovizacija nije bila dovoljna, pa se na skupštinama raspravljalo o pretvaranju šanaca u vrtove kojima rukovodi gradski vrtlar Josip Kopřiva.¹⁵⁵ Građani koji su obrađivali gradsko zemljište u šancima trebali su za 100 četvornih metara uživane površine platiti 1 krunu u znak priznanja prava vlasnosti te potpisati očitovanja da će u svako doba na zahtjev gradske općine odustati bez ikakve odštete od daljnega uživanja i posjedovanja dotične površine.¹⁵⁶ U radovima oko gradskih vrtova sudjeluju kao radna snaga ruski zarobljenici. Grad traži od mjerodavnih oblasti sto ruskih zarobljenika koje će upotrijebiti u vlastitim poslovima (polijevanje ulica, izgradnja cesta), a najvećim dijelom prepustiti privatnicima za obradu tla. Gradonačelnik je ovlašten u ime gradske općine položiti propisanu jamčevinu od 3.000 kruna, a privatnici su se obvezali općini za svaku štetu glede preuzetih zarobljenika.¹⁵⁷

Rasprava na skupštini prilikom utemeljenja gradske aprovizacije iznosi na vidjelo probleme s kojima će se aprovizacije susretati, poput nekontroliranoga rasta cijena, manipulacije doznakama i količinama te nedostatkom kontrole¹⁵⁸, što će dovesti do niza afera, u kojima je jedna osoba počinila i samoubojstvo.¹⁵⁹ Tako *Sloga* redovito upozorava na nepravilnosti u aprovizaciji, Gradsko zastupstvo tek u dva navrata reagira na upite i primjedbe zastupnika Njegovana (sporost u podjeli brašna)¹⁶⁰ i Kappnera (bezobzirno ponašanje prema pučanstvu).¹⁶¹ Najsumnjičaviji prema činovništvu koje radi u skladištu aprovi-

¹⁵² GMK-ZDG, ZSGZ, 2. 10. 1915., čl. 4, točka 5.

¹⁵³ GMK-ZDG, ZSGZ, 2. 10. 1915., čl. 4.

¹⁵⁴ GMK-ZDG, Spomen-knjiga grada Karlovca (dalje: SKGK).

¹⁵⁵ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 27. 1. 1917., čl. 36.

¹⁵⁶ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 10. 12. 1917., čl. 25., točka 4.

¹⁵⁷ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 11. 3. 1916., čl. 8.

¹⁵⁸ Veliki župan Vladimir pl. Treščec Branjski, kraljevski županijski tajnik Dragutin Vukovac i kraljevski računarški nadsavjetnik Ivan Mihelić nenadano su u dva navrata (17. – 19. veljače i 23. – 26. veljače 1916.) pregledali poslovanje Gradskoga poglavarstva, gradsku blagajnu te gospodarstvo gradske imovine i uputili da se uklone nedostaci, iako se nigdje ne navodi o kakvim se nedostacima radilo. HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 11. 3. 1916., čl. 30.

¹⁵⁹ KOČEVAR, “Zrno do zrna palača”, 28.

¹⁶⁰ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 26. 6. 1916., čl. 4.

¹⁶¹ HR-DAKA-0002-PSKGK, ZSGZ, 3. 10. 1916., čl. 3.

zacije zastupnik je Lach, predosjećajući mogućnosti malverzacije, što gradonačelnik Modrušan otklanja riječima: "(...) zaslužuju za svoj rad svako priznanje i zahvalu, jer su radili iz nutarnjih pobuda u opću korist."¹⁶² Ivan Lach postaje ujedno najveći kritičar aprovizacijskoga odbora i zarađuje od Modrušana nadimak "vječiti prigovaratelj". On traži da se na skupštinama zastupstva u cijelosti čitaju zapisnici aprovizacijskoga odbora kao što se radi sa zapisnicima ostalih odbora, što je odbijeno.¹⁶³ Na skupštinama se naime ne raspravlja o izvještajima aprovizacijskoga odbora. To se prvi put događa na skupštini 27. siječnja 1917., gotovo 16 mjeseci nakon osnivanja odbora, kada zastupnik Bratanić, inače umirovljeni kotarski sudac, predlaže da se zastupstvo redovito izvještava o djelovanju gradske aprovizacije te se tada čita izvještaj. Izvještaj je prihvaćen, kao i Bratanićev prijedlog, uz formulaciju "da im se od vremena do vremena priopćuje stanje zaliha gradske aprovizacije, kao i o načinu samog poslovanja".¹⁶⁴ O izvještaju o radu aprovizacijskoga odbora od 1. rujna 1916. do 28. veljače 1918., a ne o bilancama za svaku godinu, raspravlja se u travnju 1918., kada je uvršten na skupštinu mimo najavljenoga dnevnog reda uz molbu da se izvještaj primi na znanje i odobri, a odboru "za to razdoblje dade održesnica". Nezadovoljni zastupnici Lach i Reiner istupaju iz aprovizacijskoga odbora.¹⁶⁵ Ni četiri mjeseca nakon toga dolazi do velike afere krijumčarenja šest bačava masti u inozemstvo, u kojoj je uhvaćen Antun Golik, gradski računovođa i tajnik Gospodarskoga društva.¹⁶⁶ Obaviještena je Kraljevska zemaljska vlada, veliki župan Ljubo Babić Gjalski dolazi u Karlovac, provodi se istraga.¹⁶⁷ Građani su sumnjali da će računi aprovizacije biti spaljeni da se ne bi mogle dokazati malverzacije.¹⁶⁸ Zadnje spominjanje Golika u istraživanom periodu u zapisnicima skupština Gradskoga zastupstva javlja se za skupštine 28. studenoga 1918., u članku 30., kada zastupstvo prihvaća privremenu obustavu službe i polovice plaće za Antuna Golika. Ponukan Golikovim slučajem, dr. Lukinić traži da se sastavi "našastar" (inventar) nepokretne i pokretne gradske imovine da bi se vidjelo čime grad raspolaže.¹⁶⁹

Zbog nedostatka kontrole, partikularnih interesa pojedinih gradskih zastupnika iz trgovačke grupacije, samovolje, bezdušnosti i gramzivosti¹⁷⁰ pojedinih gradskih vijećnika te slabosti¹⁷¹ u upravljanju gradonačelnika Mo-

¹⁶² GMK-ZDG, ZSGZ, 2. 10. 1915., čl. 4.

¹⁶³ HR-DAKA-0002-PSK GK, ZSGZ, 10. 12. 1917., čl. 3.

¹⁶⁴ HR-DAKA-0002-PSK GK, ZSGZ, 27. 1. 1917., čl. 36.

¹⁶⁵ HR-DAKA-0003-PGK, ZSGZ, 25. 4. 1918., čl. 25.

¹⁶⁶ HR-DAKA-0003-PGK, ZSGZ, 14. 8. 1918., čl. 3.

¹⁶⁷ HR-DAKA-0003-PGK, ZSGZ, 14. 8. 1918., čl. 5.

¹⁶⁸ Vidi: KOČEVAR, "Zrno do zrna palača", 28.

¹⁶⁹ HR-DAKA-0003-PGK, ZSGZ, 14. 8. 1918., čl. 4.

¹⁷⁰ "Medju ljudima koji su okruživali načelnika Modrušana, bilo je tako gladnih, koje nisu mogli zasititi ni najveći zalogaži." "Panama", *Sloga*, 25. 8. 1918., 1.

¹⁷¹ "Čovjek legendarne dobrote ali i legendarne ne energije prepustio je drugima da rade što su htjeli, a ti su višeput i u mnogim stvarima zlorabili njegovo povjerenje i sve obračali u svoju korist." *Isto*.

družana¹⁷² u drugoj polovini 1918. afere niču jedna za drugom. Nema broja *Sloge* koji ne iznosi optužbe za gramzivost i bogaćenje. Podižu se optužnice (Makar, Golik), a situacija kulminira samoubojstvom računovođe aprovizacije Radančevića¹⁷³ te ubojstvom dr. Dragana Šašela i samoubojstvom najdugovječnijega gradskog zastupnika Kamila Badovinca 9. listopada 1918. godine.¹⁷⁴

Zaključak

Karlovac sa svojom ratnom pričom dijeli sudbinu mnogih tadašnjih provincijskih austrougarskih gradova. Prvi svjetski rat uvelike je odredio budući razvitak grada prekinuvši sve infrastrukturne projekte i investicije u gospodarstvu te odgovivši njihovo ostvarenje za poslijeratna desetljeća. Izbijanje rata isprva je poremetilo redovito funkcioniranje gradskih službi. No vremena za nesnalaženje i prilagodbu izvanrednim okolnostima nije bilo mnogo. S početkom vojnih operacija trebalo je gradske materijalne i ljudske resurse staviti u funkciju s obzirom na novonastale okolnosti. Središnju ulogu u tome imalo je Gradsko zastupstvo na čelu s gradonačelnikom Gustavom Modrušanom. Unatoč ratnom stanju, gradska vlast trudila se obavljati svoje dužnosti, što je zbog mobilizacije, odlaska iz grada i smrti zastupnika bilo otežano do svibanjskih izbora 1916., kada se situacija u redovitosti održavanja skupština Gradskoga zastupstva stabilizirala. Izvršnu vlast imalo je Gradsko poglavarstvo, koje je provodilo odluke i napatke Gradskoga zastupstva i Kraljevske zemaljske vlade vezane uz opskrbu stanovništva hranom i ogrjevnim drvom, regulaciju prometa i cijena prehrambenih artikala, osiguravanje smještaja za vojsku, ratnu pripomoć za vojnike, zbrinjavanje udovica, siročadi, ranjenika, invalida, umrlih i poginulih vojnika itd.

Građani Karlovca, iako grad nije bio na samoj bojišnici, itekako su osjećali posljedice rata. Uz nestašicu hrane i energenata, trebalo se pobrinuti za vojnike na ratištu, veliki broj ranjenika koji su stizali zbog dobre željezničke povezanosti grada, obitelji mobiliziranih vojnika. Važnu ulogu u tome imala su dobrotvorna društva i odbori građana, prije svega Gospojinski odbor i Hrvatski sokol, a posebice karlovačka podružnica Crvenoga križa na čelu s industrijalcem Vilimom pl. Reinerom, koji je uspio organizirati bolnički smještaj za ranjenike u školskim zgradama.

Osim korištenja školskih zgrada, vojska je za svoje potrebe, uz pristanak Gradskoga zastupstva, podizala barake na gradskim površinama. Iako je prisutnost vojske u Karlovcu bila znatna, odnosi vojnika i civila bili su uglavnom dobri. Štoviše, grad je svojim smatrao 96. pješačku i 26. domobransku

¹⁷² "Zlodusi", *Sloga*, 1. 9. 1918., 1.

¹⁷³ Spomen-knjiga grada Karlovca spominje ga kao Radančevića, a *Sloga* kao Radenčića. Nije dan izvor ne spominje njegovo ime, nego samo prezime. GMK-ZDG, SKGK i "Karlovac je lijepa varoš", *Sloga*, 18. 8. 1918., 3.

¹⁷⁴ KOČEVAR, "Zrno do zrna palača", 32.

pješačku pukovnicu, kojima tijekom rata pomaže novčano i raznim humanitarnim akcijama građana. U čast poginulih vojnika domaćih pukovnija, a na vojnu inicijativu, podiže i spomen-paviljon s lipovim spomen-stupom, za obje pukovnije izrađuje i počasne srebrne vojne trube s grbom grada Karlovca i posvetom, a zapovjednika bojišnice na Soči Svetozara pl. Borojevića od Bojne proglasio je počasnim građaninom.

Najveći teret podnio je Gradski aprovizijski odsjek, utemeljen ujesen 1915., čiji je zadatak bio osigurati opskrbu stanovništva osnovnim životnim potrepštinama. Sama aprovizacija nije bila dovoljna, pa su građani obrađivali i gradsko zemljište u šancima. Posao aprovizacije otežavali su trgovci koji su mešetarili cijenama i količinama i iskorištavali nevolju građana za vlastiti probitak. Nekontrolirani rast cijena, manipulacije doznakama i količinama te nedostatak kontrole u aprovizaciji dovode 1918. do niza afera, koje za neke od aktera završavaju i gubitkom života. Ključnu ulogu u informiranju javnosti o stanju na ratištu i glavnim političkim i gradskim zbivanjima, pa i tim aferama, imali su lokalni tjednici. U Karlovcu su tada izlazila glasila Hrvatsko-srpske koalicije *Karlovac* i *Narodni glas*, koja prestaju izlaziti u kolovozu, odnosno rujnu 1914., i starčevićanska *Sloga*, koja ostaje jedino gradsko glasilo tijekom cijeloga Prvoga svjetskog rata.

Kraj Prvoga svjetskog rata i raspad Monarhije Karlovac dočekuje opterećen aferama.

Arhivski izvori

GMK-ZDG: Gradski muzej Karlovac, Zbirka dokumentarne građe.

HR-DAKA-0002-PSK GK: Hrvatska, Državni arhiv u Karlovcu, Karlovac, fond 0002, Poglavarstvo sl. i kr. grada Karlovca (1850-1918).

HR-DAKA-0003-PGK: Hrvatska, Državni arhiv u Karlovcu, Karlovac, fond 0003, Poglavarstvo grada Karlovca.

Objavljeni izvori i literatura

ANDRAKOVIĆ, Verica; JUKIĆ, Marijan. "Dinamika stanovništva grada Osijeka od 1857. do 2001. godine". *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku* 25 (2009): 23-46. Pristup ostvaren 4. 9. 2017. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=75973.

"Badovinac, Ivo". U: *Karlovački leksikon*. Zagreb: Školska knjiga, 2008, 18.

BUTKOVIĆ, Mirko. *Veliki rat na Soči i slovenski Primorci u Karlovcu*. Karlovac: Kulturno društvo Slovenski dom Karlovac, 2017.

DUGAČKI, Vlatka; REGAN, Krešimir. "Zagreb u Prvom svjetskom ratu (ozračje osnivanja Medicinskog fakulteta)". *Acta medico-historica Adriatica* 13 (2015), br. Suppl. 1: 97-120. Pristup ostvaren 4. 9. 2017. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=218067.

“Glorijeta”. U: *Karlovački leksikon*. Zagreb: Školska knjiga, 2008, 164.

“Herman, Dragutin”. U: *Karlovački leksikon*. Zagreb: Školska knjiga, 2008, 197-198.

HERMAN KAURIĆ, Vijoleta. “Život u Karlovcu u pozadini Velikog rata”. U: *Za kralja i dom*, ur. Sanda Kočevar. Karlovac: Gradski muzej Karlovac, 2014, 4-15.

Karlovac (Karlovac), 1914.

“Karlovac – Bedemska ulica”. Gradski muzej Karlovac. Pristup ostvaren 4. 9. 2017. <http://www.gmk.hr/Predmet/9266>.

“Karlovačka štedionica”. U: *Karlovački leksikon*. Zagreb: Školska knjiga, 2008, 295.

Karlovački tjednik (Karlovac), 2014.

KOČEVAR, Sanda. “Zrno do zrna palača – aprovizacija grada Karlovca u vrijeme Velikog rata”. U: *Za kralja i dom*, ur. Sanda Kočevar. Karlovac: Gradski muzej Karlovac, 2014, 16-35.

“Krizman, Tomislav”. U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”. Pristup ostvaren 25. 6. 2017. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34071>.

MAJETIĆ, Tomislav. “Tko je, kako i kada vladao i upravljao Karlovcem (1579-1990)”. *Svjetlo : časopis za kulturu, umjetnost i društvena zbivanja* (2010), br. 1-2: 106-128. Pristup ostvaren 26. 6. 2017. <http://www.matica-hrvatska-karlovac.hr/majetic1.pdf>.

MATANIĆ, Ana; METEŽ, Ljerka. *Studija graditeljskih obilježja s konzervatorskom dokumentacijom za potrebe izrade Urbanističkog plana uređenja (UPU) “Zvijezde” u Karlovcu*, knj. 1. Zagreb: APE, 2014-2017. Pristup ostvaren 4. 9. 2017. <http://www.karlovac.hr/urbanizam/prostorni-planovi-92/izradjeni/urbanisticki-plan-uredjenja-zvijezda/2815>.

“Modrušan, Gustav”. U: *Karlovački leksikon*. Zagreb: Školska knjiga, 2008, 402-403.

Narodni glas (Karlovac), 1914.

“Povijest. Odvodnja”. Vodovod i kanalizacija d.o.o., Karlovac. Pristup ostvaren 27. 6. 2017. <http://www.vik-ka.hr/povijest.html>.

“Povijest. Vodoopskrba”. Vodovod i kanalizacija d.o.o., Karlovac. Pristup ostvaren 27. 6. 2017. <http://www.vik-ka.hr/povijest.html>.

Registar kulturnih dobara RH. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Pristup ostvaren 25. 6. 2017. <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212&kdId=276207977>.

SABOTIĆ, Ines; MATKOVIĆ, Stjepan. “Saborski izbori i zagrebačka izborna tijela na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće”. *Društvena istraživanja* 14 (2005), br. 1-2: 157-183. Pristup ostvaren 4. 9. 2017. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=24650.

Sloga (Karlovac), 1914-1918.

SZABO, Agneza. "Gradska uprava i privredni razvoj Karlovca 1884-1914". *Historijski zbornik* 42 (1989), br. 1: 183-210. Pristup ostvaren 4. 9. 2017. http://www.historiografija.hr/hz/1989/HZ_42_17_SZABO.pdf.

"Šašel, Dragutin (Dragan)". U: *Karlovački leksikon*. Zagreb: Školska knjiga, 2008, 548.

VRBETIĆ, Marija. "Novinstvo u Karlovcu 1841-1941.". U: *Karlovac 1579-1979*, ur. Tomislav Majetić, Katica Miholović i Đuro Zatezalo. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu, 1979, 303-328.

VRBETIĆ, Marija; SZABO, Agneza. *Karlovac na razmeđu stoljeća 1880-1914*. Zagreb: Školska knjiga, 1989.

"Vinković, Božo". U: *Karlovački leksikon*. Zagreb: Školska knjiga, 2008, 614.

SUMMARY

The Activities of the City Council and City Government of Karlovac during World War I

This paper analyses the procedures and activities of the City Council and the City Government of Karlovac during World War I. It is based on the minutes of the City Council assemblies and the contemporaneous press – the Starčevićian *Sloga (Concord)*, and the *Karlovac* and *Narodni glas (People's Voice)*, organs of the Croat-Serb Coalition, which ceased to be published in August and September 1914, respectively.

The City Council consisted of 30 representatives, most of whom were members of the Croat-Serb Coalition. The greatest number of them were landowners and merchants. After the elections in 1916, however, members of the intelligentsia began to be represented in greater numbers. A representative's mandate lasted six years, but half of the representatives were excluded by lot after half of their mandate passed, so that new ones could be elected. The last elections before World War I were held in 1913. The communal improvements experienced by the city (introduction of public electric lighting in 1908, waterworks in 1913) were halted due to the lack of manpower and materials, higher prices, and the collapse of the Karlovac Savings Bank, in which the City had invested a large part of its funds, in 1914. The activities of the City Council and City Government were made more difficult due to the general mobilisation, representatives moving to other towns and cities, and deaths among the representatives, so there was no quorum for holding assemblies and adopting effective decisions. The situation improved after the elections in May 1916, when 19 new representatives were elected.

The activities of the City Council and City Government during World War I are examined through their relationship towards the war immediately after its declaration, and after news about the first battles, soldiers on the front, wounded soldiers, and slain soldiers and their families arrived. Their relationship with associations such as the Red Cross and the Croatian Sokol is also analysed in such a manner. The provisioning of citizens with food and firewood (*aprovizacija*) was organised but, due to a lack of control, became fertile ground for malfeasance and the enrichment of individuals close to those in power.

Key words: World War I; Karlovac; City Council; City Government; Gustav Modrušan; Antun Golik; Dragan Šašel; provisioning